

Rajat, kansallisvaltio ja koronanationalismi

Kulkutaudeilla ja niiden ehkäisyllä on ollut keskeinen rooli kansainvälisen liikkuvuuden hallinnan sekä nykyaikaisten rajojen muodostumisessa. Matkustamisen yleistessä satamista, maarajoista ja myöhemmin lentokentistä tuli paikkoja, joissa saapuvat tavarat, alukset ja eläimet sekä matkustajien asiakirjat, henkilöllisyys ja terveys tarkastettiin. Ennen koronakriisin puhkeamista puolitoista vuotta sitten olimme lähes unohtaneet valtioiden territoriaalisen luonteen. Rajojen sulkeminen, äärimmäisen tiukat matkustusrajoitukset ja kansallisvaltion paluu tuli monille meistä yllätyksenä. Kesäloma Thaimaassa tai Yhdysvalloissa, viikonloppu Berliinissä, pikaviisiitti perheen tai ystävien luona Lontoossa tai edes työmatkat Helsinkiin eivät olleetkaan enää mahdollisia. Päätökset rajoituksista tehtiin pikatahtiin terveysviranomaisten suosituksesta, kansallisesti, ilman eurooppalaista, pohjoismaista tai naapurienvälistä koordinaatiota. Tilanteessa, jossa Suomi oli menestynyt viruksen hallinnan kilpajuoksussa Euroopassa parhaiten, rajojen ja liikkuvuuden rajoituksista tuli keskeisiä pandemian hallinnan välineitä. Pidettiin monissa keskusteluissa koronaviruksen uhkaa lähinnä ulkoisena.

Viime vuosina olemme todistaneet useita virusten ja bakteerien aiheuttamia epidemioita, jotka ovat muistuttaneet meitä tartuntatautien uhkista ja kansainvälisestä luonteesta. 2000-luvun alun pernaruttobakteeria sisältävien jauhekirjeiden levittäminen Yhdysvalloissa, Kiinasta 29 maahan levinnyt SARS-epidemia ja vuonna 2013 linnuista ihmiseen siirtynyt lintuinfluenssaepidemia saivat meidät hahtumaan virusten ja bakteerien leviämiseen sekä mahdolliseen bioterrorismiin myös Suomessa. Ne ovat konkretisoineet tartuntatautien ja biouhkien paikattomuuden. Vaikka elämme kehittyneessä lännessä ja meillä on sekä kaikki taloudelliset että teknologiset resurssit vakaaseen ja turvalliseen elämään, nämä pienempien organismien ovat osa myös modernia yhteiskuntaa. Ne eivät kunnioita valtioiden rajoja, ja valtioiden tehtäväksi jää ennakoida, valmistautua ja vastata näihin nopeastikin ilmaantuviin uhkakuvuihin. Kuten viimevuotiset koronaan liittyvät toimet Suomessa hyvin osoittavat, tartuntatautien ehkäisyssä ja niihin vastaamisessa on kyse poliittisista strategioista ja valinnoista, joita maan hallitus ja eduskunta ajankohtaisen tilannekuvan, lainsäädännön, eri tulkintojen ja julkisen keskustelun paineessa tekee.

Maailman terveysjärjestö WHO julisti koronan kansainväliseksi pandemiaksi 11. maaliskuuta 2020. Muutama päivä sen jälkeen 16. maaliskuuta Suomessa julkistettiin kolmen kuukauden

poikkeustila, ensimmäistä kertaa sodan jälkeen. Valmiuslaki ja tartuntatautilaki antoivat viranomaisille mahdollisuuden antaa ja panna täytäntöön asetuksia, jotka rajoittavat Suomen perustuslaissa ihmisille takaamia oikeuksia. ”Ihmisten henkeä tai terveyttä uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi” hallitus päätti asettaa liikkumisrajoituksia, säädellä vierailuja vanhusten ja muiden riskiryhmien asumispalveluihin, rajoittaa pääsyä julkisiin laitoksiin, kuten kouluihin, yliopistoihin ja kirjastoihin sekä harrastus- ja vapaa-ajan keskuksiin, museoihin ja urheilutiloihin. Myöhemmin rajoitukset koskivat myös yksityisiä ja kolmannen sektorin toimijoita ja uskonnollisia yhteisöjä. Seuraavana päivänä, eli 17. maaliskuuta, hallitus päätti palauttaa rajavalvonnan väliaikaisesti EU:n sisärajoille, eli Ruotsin, Norjan ja Viron rajoille. Hallitus suositteli myös Ruotsista, Virosta ja Saksasta liikennöivien varustamoiden lopettamaan matkustajaliikenteen lipunmyynnin. Rajoitus ei koskenut tavara- ja rahtiliikennettä. Vain ”välttämätön” työmatka- ja muu liikenne oli sallittua, samoin kuin kauttakulkuliikenne ja paluuliikenne Suomeen.

Sisärajavälön väliaikaista palauttamista koskevissa perusteluissa hallitus korosti kansalaisten perustuslaillisia oikeuksia. Sisäministeriön muistiossa todetaan, että ”Perustuslain 9 §:n mukaan Suomen kansalaista ei saa estää saapumasta maahan. Jokaisella on myös oikeus lähteä maasta. Sisärajavälön palauttamisella ei puututtaisi näihin oikeuksiin. Samoin EU-kansalaisten kohtelu olisi yhdenvertaista.” Näin ollen kaikilla Suomen kansalaisilla on, tietyin rajoituksin, oikeus lähteä maasta ja palata maahan. Suomen ja Ruotsin sekä Suomen ja Viron välisillä sisärajoilla on erilainen historia ja perinne, ja rajojen dynamiikka määrittelee pitkälle sen, miten uudet rajoitukset vaikuttivat ja miten niihin yleisesti ottaen suhtauduttiin.

Suomen ja Ruotsin rajalla Tornionjokilaakso muodostaa alueen, jossa suvut ja tilukset ovat sijainneet rajan molemmin puolin vuosisatoja. Kansallisista identiteetti- ja integraatiopyrkimyksistä huolimatta alueen ylirajainen luonne on säilynyt. Pohjoismaisen yhteistyön ja Pohjoiskalottikomitean puitteissa alueella on tehty yhteistyötä jo 1950-luvulta lähtien, mutta kuten Prokkola (2010) muistuttaa, Euroopan unionin myötä yhteistyöstä on tullut entistä tiiviimpää ja tavoitteellisempaa. Passivaatimus maiden rajoilla poistettiin jo vuonna 1952, ja maiden liittyminen Schengen-alueeseen vuonna 2001 antoi aiempaakin vakaamman pohjan niin sanotun rajayhteisön ja vapaan liikkuvuuden alueen jatkumiselle. Tässä alueellisen integraation

kontekstissa valtioneuvoston päätös rajoittaa sisärajaliikennettä myös Suomen ja Ruotsin rajalla 19. maaliskuuta 2020 alkaen olikin poikkeuksellinen: raja oli auki vain Karesuvannon, Kolarin, Muonion, Pellon, Tornion ja Ylitornion rajanylityspaikoilla, ja vain tavara- ja paluuliikenteelle sekä ”välttämättömälle” työmatkalle. Muualla rajan ylittäminen ei ollut sallittua. Lisäksi kaikilla, myös Pohjoismaiden kansalaisilla, oli velvollisuus pitää mukana passi tai virallinen henkilötodistus.

Ruotsin Suomea selvästi vaikeampi epidemiologinen tilanne määritteli pitkälle Suomen koronapolitiikkaa suhteessa Ruotsiin. Ruotsin vastaisella raja-alueella tilanne näyttäytyi moninaisena ja johti kiinnostavaan kansalaiskeskusteluun ja -toimintaan. Yhtäältä sisäraja-alueen koettiin vähentävän viiruksen leviämisen uhkaa Ruotsin Norrbottenin läänistä Suomeen ja näin ollen lisäävän turvallisuutta. Toisaalta, ”ei-välttämättömän” liikenteen rajoittaminen maiden välillä aiheutti monenlaista huolta ja kiukkua. Alueella, jolla ei ole ollut merkitystä millä puolen rajaa työskentelet, opiskelet, käyt kauppa tai ostoksilla, harrastat tai perustat perheen, rajoitukset lisäsivät arjen haasteita. Joillekin rajoitusten kovin kapea ”välttämättömän” matkustuksen määritelmä näyttäytyi kiusantekona sekä valtion yrityksenä rajoittaa raja-alueiden asukkaiden ylijärjestyksen elämäntapaa, liikkumisvapautta ja perustuslaillisia oikeuksia lähteä ja saapua maahan. Ennen sisäraja-tarkastusten poistamista sekä Tornionjokilaakson ja Muonionjoen alueen kuntien määrittelemistä niin sanotuiksi ”rajayhteisöiksi”, ylhäältä tulleet rajoitukset johtivat jopa kansalaistottelemattomuuteen. Lehtijutussa kemiläinen nuuskanhakuretkellä ollut mies kertoo päätöksestään lähteä yli rajan Ruotsiin hallituksen suosituksista huolimatta: ”Olen tehnyt sitä, mitä ei saisi tehdä. Eli kun siellä pitää hyväksyä se kahden viikon karanteeni, olen silti käynyt seuraavalla viikolla uudestaan. Olen vähän kapinainen” (Pikkarainen 2020).

Suomen eteläisellä sisärajalalla, Suomen ja Viron välinen liikkuvuus on Viron EU- ja Schengen-jäsenyyden myötä kasvanut vuosi vuodelta ja ajatus Helsingin ja Tallinnan välisestä kaksoiskaupungista Talsingista on muuttunut viitsistä arjen todellisuudeksi. Siinä missä Ruotsin rajalla hallituksen koronapandemiaan liittyvät toimet rajoittivat erityisesti perinteisestä, mutta erittäin arkista ylijärjestyksen elämäntapaa, Suomen ja Viron välillä ”välttämättömän” liikkuvuuden määrittely konkretisoitui erityisesti Virosta Suomeen tulleille kymmenille tuhansille ylijärjestyksen arkea eläville työntekijöille ja heidän perheilleen. Suomessa asuu yli 50 000 Viron kansalaista, joista suurin osa on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen maahan muuttaneita. Yli 9 000 Viron kansalaista on saanut Suomen kansalai-

suuden. Tämän lisäksi maassa työskentelee myös kymmeniä tuhansia eri alojen asiantuntijoita, rakennusmiehiä, yrittäjiä, siivoojia, maataloustyöntekijöitä ja muita. Heidän oleskelunsa maassa, tai vierailut kotiin, riippuivat siitä, katsottiinko heidän työnsä olevan Suomen huoltovarmuuden, terveydenhoidon tai muun syyn kannalta välttämätöntä vai ei. Jos ei, niin käytännössä heidän tuli siis valita jäädäkö Suomeen, jolloin Suomessa oli mahdollista jatkaa työntekoa ja varmistaa palkkakuitti myös seuraaville kuukausille, vai lähteäkö ”kotiin” Viron puolison, lasten ja vanhempien luokse ilman tietoa siitä, että onnistuuko paluu takaisin Suomeen ja työpaikalle, vai ei.

Rajojen sulkeutuessa tuhannet Suomessa työskentelevät useita kertoja kuukaudessa kotiin matkustavat virolaiset valitsivat työn Suomessa, mikä tarkoitti kuukausien etä- tai online-suhdetta puolison kanssa ja eroa lapsista. Käytännössä ”välttämättömän” työn määritelmästä tuli siis perhepoliittinen ja myöhemmin kansainvälispoliittinen kysymys. Useasti virolaiset poliitikot ja jopa ministerit ja diplomaatit käsittelivät asiaa suomalaisten kanssa, muistuttivat Suomen rikkovan Schengenin vapaan liikkuvuuden periaatetta ja vaativat muutosta virolaisia työntekijöitä syrjivään politiikkaan. He myös esittivät erilaisia vaihtoehtoja, kuten maahan saapuvien työntekijöiden koronatestausta ja koronarokotusten aikaistamista, tilanteen ratkaisemiseksi ilman minkäänlaista vastausta tai lupaus Suomessa ”koronavankeina” (Mötus-Lepik 2020) olevien työntekijöiden tilanteen parantamiseksi. Vasta pääministeri Kaja Kallaksen pääministeri Sanna Marinille Helsingin Sanomissa 11. kesäkuuta 2021 julkaistu avoin kirje (Kallas 2021) sai aiheelle Suomessa julkisuutta. Samalla se nostatti keskusteluun kysymyksen Suomen ja Viron erilaisuudesta, maiden suhteiden nykytilasta ja tulevaisuudesta sekä arjen rajanylitysten merkityksestä. Mitä Suomen haluttomuus ratkaista maassa työskentelevien virolaisten tilanne kertoo Suomesta, Suomen ja Viron suhteista, tai virolaisille vielä tänäkin päivänä tärkeän Suomen sillan tulevaisuudesta?

Globaalin talouden, ylikansallisten arjen ja verkostojen sekä maailmanlaajusten arvoketjujen kontekstissa päätöksellä hallita pandemiaa rajoittamalla maiden sisäistä ja ylijärjestyksen liikkumista on suuret kustannukset. Lehdistöissä ja sosiaalisessa mediassa rajojen sulkeminen ja liikkumiseen liittyvät rajoitukset esitetään usein terveysturvallisuuden takaajina. Vaikeina aikoina ne toimivat myös mainioina kansallisen suverenisuuden ja itsemääräämisoikeuden symboleina. Vaikka ”rajayhteisön” määrittelyminen alueelliseksi ratkaisuksi pohjoisten sisärajojen arjen kysymyksiin olikin tervetullut, eurooppalaisen yhteistyön ja vapaan liikkuvuuden

periaatteen hylkääminen sekä naapurien huolien väheksyminen pandemiatilanteessa kertoi paljon tartuntatautien hallinnan monitahoisuudesta sekä paineesta, jossa päätöksiä rajoituksista tehtiin. Yllättävällä tavalla globaali koronapandemia ja sen hallinta muistutti meitä kansallisvaltion ja vahvan nationalistisen kontekstista, jossa jopa globaalissa ja eurooppalaisessa Suomessa elämme.

KIRJALLISUUS

- Kallas, K. (2021) Viroilaisten pitää päästä tapaamaan perhettään. *Helsingin Sanomat* 11.6.2021 <<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000008042951.html>> 20.10.2021.
- Möttus-Lepik, E. (2020) Eesti ehitajad Soomes koroonavangis: kolm kalevipoega räägivad, miks nad jäid Soome. *Postimees* 4.5.2020 <<https://leht.postimees.ee/6964601/eesti-ehitajad-soomes-koroonavangis-kolm-kalevipoega-raagivad-miks-nad-jaid-soome>> 20.10.2021.

- Pikkarainen, A. (2020) Rajaliikenne kasvoi jo 168 prosenttia: IL meni Ruotsiin nuuskanhakija-Esan kanssa – näin kävi. *Iltalehti* 21.5.2020 <<https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/50055018-d3ac-45a1-a986-0d55d4769fda>> 20.10.2021.
- Prokkola, E.-K. (2010) Rajayhteistyö identiteettityönä Suomen ja Ruotsin rajan ylittävät yhteistyöprojektit paikallisten asukkaiden kokemana ja kertomana. *Alue ja ympäristö* 39(1) 15–26. <https://www.ays.fi/alue-ja-ymparisto-lehti/arkisto/pdf/aluejayymp_2010_1_s15-26.pdf>

JONI VIRKKUNEN
Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto

Koronapandemia muutti nettomuuttoliikkeen maantieteellistä kuvaa Suomessa

Muuttoliiketutkimuksen laajasta kirjosta huolimatta viime aikoina on yllättävän vähän tarkasteltu nettomuuttoliikkeen maantieteellistä kehitystä Suomessa. Tässä puheenvuorossa luodaan tiivis katsaus kuntien välisen nettomuuttoliikkeen kehitykseen Suomessa koronapandemian aikana. Nettomuutto kertoo, kuinka paljon tietyn kunnan väkiluku on muuttunut muuttoliikkeen seurauksena ilman siirtolaisuutta, mutta muuttuja toimii myös laajemmin indikaattorina aluekehitykselle. Positiivinen nettomuutto on tutkimuksissa yhdistynyt kasvaviin paikallistalouksiin, jotka ovat imeneet työvoimaa taantuvista kunnista kun muuttamalla on voitu parantaa esimerkiksi todennäköisyyttä työllistyä (Tervo 2000), vaikkakin hyvinvoinnin puutteiden on havaittu hidastavan poismuuttoa työttömyyden vaivaamilta ongelma-alueilta (Lehtonen & Tykkyläinen 2013).

Nettomuuttoliikkeen kehitystä seurataan kirjoituksessa kuukausittain tammikuusta 2008 vuoden 2021 elokuuhun. Aineisto perustuu Tilastokeskuksen väestön ennakkotilastoon, josta on mahdollista tutkia kuntien kuukausittaisia nettomuuttotilastoja (SVT 2021a). Tarkastelussa keskitytään nettomuuttoliikkeen trendiin ja sen muutoksiin, koska nettomuuttoliikkeen voimakkaan kausivaihtelun vuoksi esimerkiksi pidemmän aikavälin suhdannekäänteiden muutosten tulkinta ja ajoittaminen on nettomuuttoliikkeestä muutoin mahdollonta. Nettomuuttoliikkeen kunnittaisesta trendistä tar-

kastellaan myös absoluuttista muuttovetovoimaa, joka kertoo sen, kuinka paljon nettomuuton trendi on parantunut tietyllä ajanjaksolla. Tarkastelussa keskitytään kuntiin, mutta nettomuuttoliikkeen kehitystä tarkastellaan myös kuntaluokittain, jossa kunnat on jaettu kaupunkeihin ja kolmentyyppisiin maaseutukuntiin perustuen paikkatietopohjaiseen kaupunki-maaseutu-luokitukseen (kuva 1).

Nettomuuttoliikkeen trendit muutoksessa

Koronapandemia on muuttanut merkittävästi kuntien välisen nettomuuttoliikkeen trendejä Suomessa. Korona-aikana nettomuuton trendi on ollut harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun kunnissa huomattavasti korkeampi kuin kertaakaan aikaisemmin vuodesta 2008 alkavalla aikavälillä (kuva 1). Trendin muutos tarkoittaa vähentyneitä muuttotappioita. Vastaavasti kaupungeissa nettomuutto jäi alimmalle tasolle sitten vuoden 2008 alun, joka tarkoitti muuttovoiton merkittävää määrällistä pientymistä. Erityisesti harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun kuntien kannalta korona-aikana onkin ollut merkityksellistä, että yhä useampi maaseutukunta on houkutellettu uusia asukkaita ja tullut varteenotettavaksi vaihtoehdoksi asuinpaikkana. Nettomuuttoliikkeen trendien muutoksien merkittävyyttä talouden laskusuhdanteesta huolimatta vuonna 2020 (BKT:n volyymimuutos -2,8 %) korona-